

SCHIRM ANITA

NAPJAINK NYELVI VÁLTOZÁSAI ÚJ NYELVI JELENSÉGEK A MAGYARBAN

Ózdi pályázónk jó szakmai vértetétséggel és példamutató gondossággal gyűjtötte össze a napjaink nyelvhasználatára jellemző új nyelvi jelenségeket. Pályamunkája oly kerek és jól szerkesztett, továbbá annyira tanulságos, hogy az értekezést, amelynek 4.1., 4.3., valamint 7. fejezete még az egészében értékes műből is kiemelkedik frissességével, gazdagságával és eredetiségével, teljes egészében közreadjuk.

(G. L.)

1. A DOLGOZAT CÉLKITŰZÉSEI

Dolgozatomban a nyelvi változás témakörével foglalkozom; ezen belül a napjainkban kialakuló új nyelvi jelenségeket vizsgálom a magyar nyelvben. Először definiálom az új nyelvi jelenség, illetve a nyelvi változás fogalmát, majd ezek okrendszerét, a nyelvi és a nyelven kívüli okokat mutatom be röviden. Ezután rátérek a nyelvi változások típusaira, s néhány nyelvi szintet kiválasztva az azokon zajló változásokat írom le, a változások okainak a figyelembevételével. Alaktani, szókészlet-tani, szófajttani és szövegtani adatokkal mutatom be a napjainkban (ki)alakuló és formálódó új nyelvi jelenségeket, tendenciákat. Vizsgálom továbbá a nyelvi változások jellegét és terjedését, valamint azok szociolingvisztikai vonatkozásait is. Céloom a nyelvészeti szakirodalomban eddig még nem dokumentált jelenségek összegyűjtése, rendszerezése és elemzése, valamint az aktuális nyelvhasználat bemutatása.

2. A NYELVI VÁLTOZÁS ELMÉLETI KÉRDÉSEI

2.1. A NYELVI VÁLTOZÁS FOGALMA

Az új nyelvi jelenségek bemutatásához először meg kell határoznunk magának az új nyelvi jelenségnek a fogalmát. Ez viszonyítva értelmezhető fogalom, hiszen csak valamihez (egy régebbi állapothoz) képest

beszélhetünk valami újról. Ezért a kifejezés voltaképp egy változási mechanizmust foglal magában.

A nyelvben a változási mechanizmus többnyire nem hirtelen játszódik le, hanem sokáig egymás mellett él a két alak, a régi és az új. Ezeket az alakokat *nyelvi változóknak* nevezzük. Kiss Jenő szerint¹ „a nyelvi változó alternatív nyelvi lehetőségek – legalább kétagú – együttese egyazon dolog, jelenség, funkció kifejezésére.” Például a mai magyarban már nyelvi változóknak tekinthetők a *-ba* és a *-ban* helyhatározóragok az *Iskolába vagyok*, illetve *Iskolában vagyok* mondatpárban. Az inessivusi *-ban* helyett használt *-ba* megítéléséről ugyan eltérő a nyelvészek véleménye², tény azonban, hogy manapság már elég gyakori a rövidült forma használata, s csak az idő, illetve a nyelvhasználók döntenek majd el, hogy a két változó közül az inessivusi funkcióban melyik fog majd fennmaradni.

2.2. A NYELVI VÁLTOZÁS OKRENDSZERE

A nyelvi változásnak nincs önálló célja, csupán kommunikatív célja lehet. Vagyis nem tekinthető teleologikusnak a változás és az általában nem is tudatos. Úgy tűnik tehát, hogy a nyelv „magától változik”, s hogy a változások túlnyomó többségükben spontánok. Pontosabban a nyelv változik a szándékunk nélkül, de nem nélkülünk mint nyelvhasználók nélkül. A nyelvi változás motivációja, okrendszere viszont általában kideríthető. Az alábbiakban ezt mutatom be röviden, elméleti szinten.

A nyelvi változásoknak egyaránt lehetnek külső és belső okai³. A külső okok tovább bonthatók nem nyelvi és nyelvi okokra. A napjainkban ható külső, nem nyelvi okok közé elsősorban a gazdasági, a társadalmi és a politikai okok tartoznak⁴.

Az új nyelvi jelenségeket külső, nyelvi okok is létrehozhatják. Ide a magyarra ható más nyelveket soroljuk, amelyek areális érintkezés vagy egyéb kapcsolat útján kerülnek kölcsönhatásba a magyarral.

A nyelvi változásoknak belső, immanens okai is lehetnek⁵. Ide a gazdaságosságra, a pontosabb közlésre és az esztétikai igényességre való törekvések sorolhatók, valamint az analógia. Az első három törekvés főként a szókészletet és az alaktant érinti, míg az analógia az összes

¹ Kiss 1996: 62.

² Vö. Kontra 1998: 9–23.

³ Benkő 1998: 122.

⁴ Benkő 1998: 127–136.

⁵ Benkő 1998: 146–161.

nyelvi szinten megjelenhet. A gazdaságosságra törekvés egyik megnyilvánulása, hogy a nyelvi rendszerben már meglévő szavak, fogalmak új jelentéseket vesznek fel, s így nem kell új nevet adni minden egyes új fogalomnak. A jelentés módosulása leggyakrabban absztrahálódás útján megy végbe, vagyis konkrét → absztrakt jelentésfejlődés révén. Az ökonómiára való törekvés körébe tartozik még a gyakran használt szavak megrövidülése is.

A pontosabb, világosabb közlésre való törekvés megnyilvánulhat a redundáns elemek használatában is.

Az esztétikai igényességre való törekvés egyik kifejeződési formája a nyelvi tabuk (vallási és társadalmi tabuk) elkerülése.

Az analógia az a jelenség, amikor valamely morféma, szó vagy szó szerkezet egy másik morféma, szó vagy szó szerkezet hatására megváltozik és a hatótényezőhöz hasonlóvá válik.

A nyelvi változások itt vázolt okrendszerét irányadónak tekintem a napjainkban (ki)alakuló új jelenségek leírása során. A példák rendszerzésénél az egyes nyelvi szinteken végbement/végbemenő új jelenségeknél mindig figyelembe veszem a változás okát is.

3. GRAMMATIKAI VÁLTOZÁSOK

3.1. IGEKÖTŐK

Az igekötőrendszer bővülése állandó folyamat a magyar nyelvben⁶. Folyamatosan új igekötők alakulnak ki, illetve meglévő igekötőink új funkcióban jelennek meg. Az új tendenciák először a kreatív nyelvhasználatban, a szlengben kapnak helyet, majd innen terjednek tovább, legtöbbször analógiásan.

Leginkább a szlengben gyakori az igekötők új szerepben való használata. Például a *haza* szó mint igekötő hagyományosan az olyan szerkezetekben jelenik meg, mint *hazaér*, *hazamegy*, *hazajut*, *hazabeszél*. Itt a konkrét jelentéseknél a *haza* igekötő jelentése az volt, hogy 'oda ér/megy /jut..., ahol lakik', míg az átvitt értelmű *hazabeszél* parafrázálható úgy, hogy 'a maga érdekében beszél'. Viszont új szerepben jelenik meg a *haza* igekötő a szlengben divatos *hazavág vkit, vmit*, *hazavágja magát* kifejezésekben. A Magyar szlengszótár (Kövecses 1998: 121) szerint a *hazavág valakit* jelentései a következők lehetnek: 'megöl; többször alaposan megüt; árt, kárára van valakinek; legyőz; közöszül'. A *hazavág*

⁶ Berrár 1978: 398.

valamit pedig azt jelenti, hogy 'valaki elront, illetve tönkretesz valamit', míg a *hazavágja magát* jelentése 'megöli magát, öngyilkos lesz'. Közös ezekben a szóalakokban, hogy az eredetileg helyre vonatkozó *haza* igekötő az 'elrontás, elromlás' jelentését veszi fel. Analógiásan tovább is terjed a *haza* igekötő ilyen jelentésű használata, például a *hazamegy* szó a debreceni rockzenészek szlengjében⁷ azt jelenti, hogy 'a technikai berendezés elromlik'. Napjainkra azonban már nem csupán a szlengben gyakoriak az ilyen kifejezések, hanem a köznyelvben is megjelennek. Például az index.hu technikai fórumán⁸ a következő címmel jelent meg egy cikk: *A Google hazavág – Kísért a múlt a weben*.

Az igekötőkhöz kapcsolódik az új akcióminőségek kialakulása is. A mai magyar nyelvben több akcióminőség is formálódóban van⁹. Ennek során a megszokott funkciókat betöltő igekötőink (*le, be, meg, fel*) új jelentésárnyalatokkal gazdagodnak. Az analógia révén sok igekötő olyan igékkel is kapcsolódik, amelyek önmagukban eredetileg nem hordozzák az igekötőben benne rejlő akcióminőséget és jelentést. Például: *befél, behány*¹⁰, *behisztzik*. Ezeknél a példáknál a *be* igekötő a pillanatnyilag jelentkező és rövid ideig tartó cselekvésmód jelölőjévé válik. Szintén új jelenségnek tekinthető a *be* igekötő szubmerzív¹¹ használata is. Például: *bealszik*. Az is gyakori, hogy a megszokott igekötő helyét más veszi át. Például az *elfárad* helyett újabban a *lefárad* a divat. A *le* igekötő talán jobban jelzi a folyamat egészét, hosszát és hatásosabb is. A *le* legújabb használati körét pedig a telefontársaságok aknázzák ki a *lebeszélhető díjcsomag* és a *lebeszélhető havidíj* kifejezésekkel. Ennek mintájára analógiásan lett megalkotva a *leiható belépőjegy*, illetve van olyan munkahely is, ahol „a fizetés egy része kedvezményesen *lelehető*”¹².

Olyan új jelenségre is van példám, amikor a nyelvi humor és a kreativitás hozza létre a sajátos igekötőhasználatot, illetve szóhasználatot. Például a *felvilágosít* ige analógiájára jött létre a hasonló jelentéstartalommal használt *felhomályosít* ige. A fotexnet.hu randi fórumáról¹³ való ez az adat: „Keresek egy olyan személyt, aki talán okosabb

⁷ http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/SZAKDOLG/ROCK_SZL.HTM

⁸ <http://www.index.hu/tech/net/google0204/>

⁹ Pátrovics 2002: 481–490.

¹⁰ Pl.: „Minden jó érzésű ember, akinek van humora és józan ítélőképessége *behány* tőle napjában csak annyiszor, ahányszor látja.” – Való Világ Sztártózsde.

¹¹ Latin submerzio 'belemérlés', a cselekvésben való elmerülést jelenti, Nádasdy (2002: 40) terminusa.

¹² Pályacsúcs Magazin; http://www.jobpilot.hu/content/journal/kavesznet/konyhas.html?Jobs_Session

¹³ http://www.hix.com/cgi-bin/archive_forum.cgi?ujstag=RANDI&page=750

tőlem, és *felhomályosítana* a dologról.” A nyelvi kreativitás másik példája a 2003-as Balaton-átúszáskor kapott pólón olvasható szójáték: *megúsztam*. Az igekötős igében lévő kétértelműséget aknázták ki a póló készítői. Egyrészt a *valaki megúszik valamit* kifejezés jelentése 'valamely kellemetlenségen úgy jut túl, hogy semmi baja vagy a várhatónál aránytalanul kisebb baja esik', másrészt a *megúszik* szó az *átúszik, úszva átkel* szinonimájaként használatos itt, azzal a többletjelentéssel, hogy az elvégzett cselekvés nagyságát emeli ki az ebben az összefüggésben szokatlan *meg* igekötő.

3.2. NÉVUTÓK

A névutók keletkezésénél gyakori a grammatikalizációs változás. Grammatikalizáción azt értjük, amikor egy lexikai elem elveszti az önállóságát és pusztán grammatikai elemmé válik. Ez a folyamat volt tetten érhető az *alapján, kedvéért, nyomán* szavak esetén, amelyek birtokos személynél főnevek (*alap+já+n; kedv+é+ért; nyom+á+n*) voltak, s csak később grammatikalizálódtak névutóvá. E névutóknál a nyelvrész száma érezhető birtokos személynél miatt birtokosi *-nak/-nek* ragos névmást kívánt a szerkezet, vagyis a névutós kifejezések így hangzottak: *annak alapján, ennek kedvéért, annak nyomán*. Újabban viszont megfigyelhető, hogy az *annak alapján* névutós szerkezet helyett az *az alapján* kifejezés terjed. Vagyis a *-nak* ragos mutató névmást a jelöletlen mutató névmás váltja fel. Például: „Ez *alapján* pedig a károsult utas polgári peres úton...”¹⁴

A névutók keletkezésének a leggyakoribb módja a ragos névszóból való ragszilárdulás. Erre példa a manapság igen terjedő *magasságában* névutó is. A *magasságában* eredetileg a hajózás és a hadászat szaknyelvében volt használatos, jelentése 'valami közelében' volt. Napjainkra jelentésváltozáson ment keresztül a szó, térbeli helymeghatározás helyett újabban időpontot jelölnek vele. Például: „belemegy abba, hogy találkozzon a neki rokonszenves partnerrel valahol, mondjuk *tíz óra magasságában*”¹⁵.

Jelentésváltozáson megy keresztül korunkban a *mentén* névutó is. Az újságnyelvben egyre gyakoribb ez a módosult használata. A *magasságában* névutóhoz hasonlóan eredetileg ez is helyet jelölt (*a határ mentén; a Felső-Tisza mentén*), később azonban átvittebb jelentései is kialakul-

¹⁴ Kártérítés, ha késik a vonat (2003. 04. 15); <http://www.nu.hu/hirek/200304/15karterites.htm>

¹⁵ HVG, 1993/ 3. szám, Szellem: Nyelvifjodás: Tanuljunk újdíakul.

tak, és manapság legtöbbször a 'valaminek megfelelően' szerkezettel írható körül. Például: „...az eredendően politikai, közösségi döntések is a gazdasági szereplők érdekei mentén születnek majd meg”¹⁶. A példában szereplő névutós kifejezés az 'érdekeinek megfelelően' szinonim szerkezettel adható vissza.

4. FELGYORSULT BESZÉDTEMPÓ ÉS NYELVHASZNÁLAT

A 20. század végére és a 21. század elejére a beszéd sebessége jelentősen megnőtt.¹⁷ A jelenség a felgyorsult élettempóval függ össze, valamint a gazdaságosságra törekvéssel: minél rövidebb idő alatt, minél kevesebb energiabefektetéssel, minél több információ átvitele a cél. A médiában is tetten érhető a változás, a legtöbb műsorban ugyanis „gyorsbeszéddel” találkozunk, valamint a reklámok nyelvezetére is ez jellemző. A telekommunikáció fejlődésével, a mobiltelefonok térhódításával még jobban felerősödött a jelenség. Itt és a reklámoknál a szó szoros értelmében vett gazdaságossággal találkozunk, hiszen „az idő pénz”. Továbbá az interaktív, illetve az írásos kommunikáció új formái (e-mail, chat, SMS) is előnyben részesítik a rövid formákat. Az ökonómia oldaláról is megvan az az igény, hogy a gyakran használt hangsorokat minél rövidebbre kell formálni. George Kingsley Zipf törvénybe is foglalta ezt a jelenséget. A Zipf-törvény¹⁸ kimondja, hogy a szó hossza és az előfordulás gyakorisága fordítottan arányos egymással, vagyis minél hosszabb a szó, annál ritkábban fordul elő, és minél rövidebb, annál gyakrabban.

A felpörgetett kommunikációt írásban szórövidülések, mozaikszó-alkotások és szóelvonások érzékeltetik. Ezt a fajta felgyorsított nyelvet a holland Jan Kuitenbrouwer *turbónyelv*nek nevezte el¹⁹. A *turbónyelv* terminus a felgyorsultság mellett az intenzitás érzetét is kelti, mivel azonban erre a kommunikációs módra a rövidítések és a tömörítések jellemzőek, ezért szerintem a jelenség kifejezésére találhatóbb lenne a *zanzanyelv*²⁰ szó. Dolgozatomban a továbbiakban én ezt a terminust használom.

¹⁶ Ara-Kovács Attila Párizs '89; <http://es.fullnet.hu/9937/publi.htm>

¹⁷ Vö. Gósy 1997: 132.

¹⁸ A törvény: $r \times f = c$, ahol r a szótést hossza, f az előfordulási gyakoriság, c pedig egy konstans. Idézi: Crystal 1998: 116.

¹⁹ Balázs 1998: 69, 73.

²⁰ A *zanza* szó eredetileg az összezsugorított emberfejet jelentette a dél-amerikai indiánoknál. Később az irodalomban valamely mű tömörítésére, elnagyolt kivonatára kezdték el használni a szót.

A rövidítésekkel teletűzdelt nyelv eredetileg a szlengben, annak is főként az internetes és mobiltelefonos változatában és a diáknyelvben volt használatos, mostanra azonban már túllépte ezt a keretet, és a mindennapi kommunikáció részévé vált. Stilisztikai vonatkozása is van a jelenségnek: a becéző, gügyögő formákat ugyanis csak a hétköznapi nyelvhasználat magánjellegű érintkezései során szokás használni. Az alábbiakban a „magyar zanzanyelv” jellegzetes formáit mutatom be részletesen: a szórövidülést, a mozaikszó-alkotást, a szóelvonást és az egyéb rövid, kreatív nyelvi formákat.

4.1. SZÓRÖVIDÜLÉS

A szlengben, főként a diák- és a katonanyelvben gyakori jelenség a szórövidülés, vagyis a szavak hosszának valamely kicsinyítő képző (-i, -ó, -ci/-csi, -ka/-ke) vagy más eljárás segítségével történő lerövidülése. Maga a jelenség nem új keletű (pl. *csoki*, *bizi*, *klotyó*), dolgozatomban azért foglalkozom mégis vele, mivel napjainkban nagyon elterjedt ez a szóalkotásmód.

Az alábbiakban az általam gyűjtött viszonylag új keletű szórövidüléseket mutatom be. Először következzenek a kicsinyítő képzős példák: *ari* = aranyos; *bilcsi* = billentyűzet; *bocsi* = bocsanat; *borzi* = borzalmas; *bronzi* = bronzárium; *depi* = depressziós; *figyi* = figyelj már!; *furi* = furcsa; *hari*, *hapi* = harapás; (de: *hari* = harag is, pl. *öri hari* = örök harag); *hircsi* = híradó; *hitgyüli* = hitgyülekezet; *kapcsi* = kapás, pl. *nem tudom kapcsiból* = nem tudom kapásból megmondani; *kircsi* = király; *kölcsi* = könyvtár; *meglepi* = meglepetés; *moncsi*, *moni* = monitor; *nyomi* = nyomtató; *öngyi* = öngyilkos; *öngyuszi* = öngyújtó; *pihi* = pihenés; *privi* = privát; *progi* = program; *reci* = recepció; *puli* = pulóver; *regi* = regisztráció; *repi* = reprezentáció; *szencsi*, *szenya* = szendvics; *szemcsi* = szemüveg; *szingli* = egyedülálló férfi vagy nő (< angol. *single*); *szoli* = szolárium; *szupi*, *szupcsi* = szuper; *tali* = találkozás; *telcsi*, *foncsi*, *telkó* = telefon; *mobcsitelcsi*, *mobcsi* = mobiltelefon; *temcsi* = temető; *tetkó* = tetoválás; *tízi* = tízemeletes ház; *törcsi*, *türcsi* = törölköző; *traffi* = traffipax; *uncsi* = unalmas; *ügyi* = ügyes, pl. *ügyi vagy* = ügyes vagy; *üzi* = üzenet; *üzirözi* = üzenetrögzítő.

A rövidült szavaknak egész szócsaládjuk is kialakulhat. Például *tali*, *talizni*, *talizás*; *telcsi*, *telcsizik*, *telcsizés*; *szoli*, *szolizni*, *szolizseton*, *szolikrém*, *szolibarna*, *szolicica*.

A zanzanyelv gyakori jelenség a kereskedelem nyelvében is. Az áruházakban és a piacon rengeteg adatot lehet gyűjteni a szórövidülésre.

A *nari* (narancs), *pari* (paradicsom), *ubi* (uborka), *kápi* (káposzta), *salí* (saláta) és társai már nem számítanak újdonságnak a „zöldsgnyelvben”. A továbbiakban az újabb keletű szórövidüléssel keletkezett élelmiszerveket mutatom be: *croi* [kroi] = croissant; *bancsi* = banán; *buri*, illetve *hambi* = hamburger; *csiripöri* = csirkepörkölt; *foki* = fokhagymás zsömle; *gyümi* = gyümölcs; *hevi savi* = hevesi savanyúság; *kuki* = kukorica; *marhapöri*, *marhapöci* = marhapörkölt; *pezsi* = pezsgő; *piriburi* = pirított burgonya; *tepi pogi* = tepertős pogácsa; *ücsi*, *üccsi*, *üdcsi* = üdítőital; *zsömi* = zsömle; *vegyigyümi* = vegyes gyümölcspálinka. Az élelmiszerek rövidített változatát nem csak a reklámokon és a táblákon láthatjuk, hanem az eladók szájából is egyre többször hallhatjuk őket. Például a szegedi Kerek Perc pékségben – valószínűleg a gyorsabb kiszolgálás érdekében – az eladó a fizetőnek mindig rövidítve mondja a kért péksütemények nevét. A kicsinyítőszó szórövidüléssel keletkezett szavak a bizalmas stílus körébe tartoznak.

A szórövidülés másik alelete az, amikor hangok illetve (írásban) betűk esnek ki a szótestből. A beszélt nyelvben a beszédtempó gyorsulása, illetve a hanyag ejtés okozza egyes hangok és szótagok kiesését, az interaktív írott kommunikációban (chat, SMS) pedig a szavak gyorsabb leírhatósága miatt terjed ez a jelenség. Például: *szal* = szóval; *kló* = klotyó; *sztem* = szerintem; *asszem* = azt hiszem; *valszeg* = valószínűleg; *tulképpen* = tulajdonképpen; *lécci* = légszives; *uccsó* = utolsó; *nemtom* = nem tudom.

4.2. SZÓELVONÁS

A szóelvonás egy hosszabb szóalakból egy rövidebb szóalak létrehozását jelenti, valódi vagy látszólagos (rosszul tagolt) képzőjének elhagyásával. Napjainkban is gyakori ez a szóalkotási mód. Például: *adócsal* (< *adócsalás*)²¹; *belterj* (< *belterjes*)²²; *vendégjátzik* (< *vendégjáték*); *vizsgatanít* (< *vizsgatanítás*); *szakdolgozik* (< *szakdolgozat*); *sárkányrepül* (< *sárkányrepülés*).

4.3. MOZAIKSZÓ-ALKOTÁS

A mozaikszó-alkotás nyelvünkben alig százéves jelenség. Vállalatok, cégek nevéből, számítógépes és egyéb szakkifejezésekből, gyakran használt nyelvi panelekből szinte naponta alakulnak újabb és újabb moza-

²¹ Megyesi Gusztáv: Virágzó ország, Élet és Irodalom, 2000. december 8.

²² Forrai Krisztián: Zenés látványkórház, Filmvilág 2003. 05. 26; http://www.cinematrix.hu/hirveg.php?hir_id=8819

ikszavak. A jelenség életképességét mutatja, hogy az interneten található egy olyan honlap²³, ahol a mozaikszó-alkotással létrehozott rövidítéseket gyűjtik össze mindenféle témakörből. A gyűjtés nyitott, bárki feltöltheti az általa talált és az adatbázisban még nem szereplő mozaikszót. A rövidítések nagy részét angol mozaikszók teszik ki, de magyarokat is szép számmal találunk. Az adatbázisban 2003. július 21-én 15021 mozaikszó volt található.

Az internetes szlengehez rengeteg mozaikszó tartozik, s a csevegőcsatornák használói ezeket rendre ismerik is. Az angol rövidítésekkel dolgozatomban nem kívánok foglalkozni, mert nem ezek kerülnek át az aktív, hétköznapi nyelvhasználatba (pl. magánlevelekbe, fórumhozzásólásokba), hanem a magyar megfelelőik. A legtöbbet használt internetszlenge rövidítés az SZVSZ, melynek jelentése 'szerény véleményem szerint'. További példák még: *SKH* = semmi közöd hozzá; *GYIK* = gyakran ismételt kérdések²⁴; *HT* = hamarosan találkozunk; *MJV* = mindjárt jövök vissza; *F/L?* = fiú vagy lány vagy?; *MCS* = millió csók; *P* = puszi; *NSZ* = nagyon szeretlek; *JMV* = jobb mint a valóság; *HHLNFTL* = hosszú hétvége lesz, nem fogok tudni levelezni; *BAV* = bontott a vonal; *KT* = kis türelmet; *NM* = nincs mit.

A mobiltelekommunikációban is használatosak a mozaikszavak, ezek szokásos feloldási módja azonban kevésbé ismert, hisz az SMS – a chateléssel szemben – kétszemélyes kommunikációs forma, így a rövidítések jelentése a felek megállapodásától, egyéni nyelvjátékától függ csak. Például: *DUH* = délután hívlak; *HV* = hívj vissza; *JÉP* = jó éjt puszi; *EV* = este várlak. *EIK* = előre is köszö; *LSZ* = légszives.

Nem csupán az internetes szlengeben, illetve a mobilkommunikációban használatosak a mozaikszavak. Következzen néhány teljesen hétköznapi példa az élőbeszédben használt szlengekből: *béemvé* = bele minden vacakot, pl. *béemvé-leves* = a menzán felszolgált kétes állagú, sok mindent tartalmazó leves; *pézsé* = 'papírzsepi' (< papír zsebkendő); *háemcsé* = 'helyi menő csávó'; *hávécsé* = 'helyi vagány csávó'; *hep* = 'hegyes erős paprika'; *vébéká* = 'vörösboros kóla'. Az aktuális sorozatok és sikerkönyvek címéből is mozaikszók képződnek: *béká* = Barátok Közt; *jébé* = Jóbarátok; *hápé* = Harry Potter.

A technika és a számítástechnika nyelvén is rengeteg mozaikszó jött létre mostanság. Ezek angol kifejezések rövidítései. Például: *GPRS* = General Packet Radio Service (csomagkapcsolt adatátvitel); *IRC* =

²³ <http://www.rovidites.hu>

²⁴ Ez a kifejezés az angol FAQ (*frequently asked questions*) mozaikszó tükörfordítása.

Internet Relay Chat (internet által támogatott csevegés); DVD = Digital Versatile Disc (sokoldalú digitális lemez); SMS = Short Message Service (rövid szöveges üzenet)²⁵; WAP = Wireless Application Protocol (vezeték nélküli alkalmazási protokoll); MMS = Multimedia Messaging Service (képküldő szolgáltatás). Ezekből a rövidítésekből ígét is lehet képezni: GPRS-ezni; IRC-zek [íercézek] vagy IRC-elek [ircelek], DVD-zni, WAP-olni, SMS-ezni, MMS-ezni.

A tulajdonneveket is „utoléri” a zanzanyelv. Például: *Bosi* = Bosnyák tér; *Kecsó* = Kecskemét; *Koszi* = Kosztolányi tér; *Egom* = Esztergom; *Nyíregy* = Nyíregyháza; *Zeg* = Zalaegerszeg; *Pecsa* = Petőfi Csarnok; *Buszacsa* = Bujtosi Szabadidőcsarnok.

A mozaikszavaknak van egy sajátos csoportjuk, amikor az összetett szó vagy a szószerkezet egyik tagja megrövidül, míg a másik tag érintetlenül marad. Balázs Géza ezeket a szerkezeteket félmozaikszóknak nevezte el²⁶. Ő példaként a *kásajt* (kockasajt) és a *cétea* (citromos tea) szavakat hozta föl, én a sörre a következő gyűjtéseimmel egészíteném ki: *esburger* = sajtburger; *pézsepi* = papírzsepi; *oplogó* = operátorlogó; *fizegyenleg* = fizetési egyenleg; *cséfagyi* = csokifagyi; *nagyá* = Nagyáruház (tulajdonnévként Szeged központjában lévő üzlet). A legfrissebb adatom félmozaikszóra egy műsorújságból való: „A *dokuszappanopera* műfajba tartozik a siófoki Coca-Cola Beach House területén játszódó reality show.”²⁷ A *dokuszappanopera* szó a *dokumentum-szappanopera* kifejezésből alkotott szórövidítés.

Arra is van példa, hogy a nyelvi humor és a kreativitás a már beilleszkedett mozaikszavakat alkalmilag új „jelentéssel” látja el. Például az *SMS* angol mozaikszóként (*Short Message Service*) került be a nyelvünkbe és így is honosodott meg. Manapság azonban már találkozunk az *SMS* rövidítés *susmus*-ként való feloldásával is, ami népetimológiai szóalkotásomnak tekinthető: „Köszönöm mindenkinek, aki akár mail, akár *susmus* (aka sms), akár egyéb formában vette a fáradtságot és arra biztatott, hogy semmiképpen se hagyjam abba az írogatást!”²⁸

²⁵ A magyarba átkerült angol mozaikszavak helyesírása ingadozó, néha nagy (*SMS*), néha kis kezdőbetűvel (*sms*) írják őket, s a toldalékolásuk is ettől függően vagy egybeírt (*smsek*), vagy kötőjeles (*SMS-ek*). Dolgozatomban én végig a nagy kezdőbetűs és a kötőjeles toldalékolású formákat használom.

²⁶ Balázs Géza 1998: 73.

²⁷ Valóságshow szex nélkül; TVR-Hét 2003/29. szám, 6.

²⁸ <http://anth.blogspot.com/>

5. JELENTÉSVÁLTOZÁSOK

A gazdaságosságra törekvésből adódik, hogy az új tárgyakra, jelenségekre nem mindig teljesen új szót veszünk át, illetve alkotunk, hanem már meglévő szavaink jelentését bővítjük vagy szűkítjük. Különösen a szlengben gyakori ez, de a köznyelvben is sok szó keletkezett jelentésváltozással.

Korunkra jellemző még a **jelentéssűrítő összetételek** nagy arányú használata is. Például: *fekvőrendőr*, *bevásárlóközpont*, *plázacica*. Ezeknél a kifejezéseknél a szó jelentése nem vezethető le a szó alkotóelemeiből és azok kapcsolódási módjából, vagyis nem érvényes rájuk a fregei kompozicionalitás elve.

6. DIVATSZAVAK, PRESZTÍZSJELENSÉGEK

6.1. KERESKEDELEM ÉS DIVATSZAVAK

A kereskedelmi és a reklámyelvben gyakori a divatszavak használata. Az elmúlt öt-hat év jellegzetes kifejezései a *bio*-előtaggal alkotott szavak voltak: *biokultúra*, *biozöltség*, *biogyümölcs*, *biokertészet*, *bioliszt*, *biovécé*, *bioszolárium*, *bioüzemanyag*, *biodízel*.

Napjaink legtöbb divatszava a szépségiparból áramlik be. Nemcsak szóként, hanem jelenséggént is divatossá vált manapság a *wellness* és a *fitness*. Újabban minden szórakozás és kikapcsolódás e két fogalom jegyében zajlik. A nyelvi változás tehát itt életmód- és szemléletváltást is tükröz. A *wellness* irányzat Amerikából ered, és a szépség és az egészség, a test és a lélek harmóniájának megteremtésére törekszik, a szó jelentése megközelítőleg 'jól érzem magam, élvezem az életet', míg a *fitness*, amelyet egyébként az új helyesírási szótárak már *fitnesz* formában írnak, a fittség és az egészség megőrzésére való tevékenységet jelenti. A két kifejezés szócsaládját is megpróbáltam összegyűjteni: *fitness* – *fitness hétvége*, *fitness üzlet*, *fitnessterem*, *aquafitness*, *fitness center*, *fitness magazin*, *fitness módi*, *fitness park*, *fitness rola* ['aerobikhenger'], *lady fitness*, *Diéta és Fitness* (újságcím); *wellness* – *wellnessnapló*, *wellness program*, *wellness faktor*, *wellness hétvége*, *wellness ingatlanok*, *wellness szálló*, *wellnessterápia*, *wellness termék*. Az újságokból, reklámokból és az internetről gyűjtött példák írásmódjából is látszik, hogy ezeket a szerkezeteket és összetételeket ma még önkényesen hol egybe, hol külön, hol pedig kötőjellel írják a reklámozók és termékforgalmazók.

A reklámokra és a kereskedelem nyelvére egyébként is jellemző, hogy mindig valami nyelvi újítással, szójátékkal, illetve hangzatos divatszóval állnak elő, hogy a szó hatása által is nagyobb vevőközönségre tudjanak szert tenni.

6.2. A MÉDIA ÉS A VALÓSÁGSHOW-K NYELVI ÚJÍTÁSAI

A *valóságshow* szó az angol *reality show* kifejezés félig magyarított változata. Nem csupán ezt az egy szót köszönhetjük azonban ennek a műsorfajtának, hanem sok más, új nyelvi jelenséget. Ennek az oka, hogy e műsorok²⁹ szinte nézettségi rekordot döntöttek, és sok ember úgy azonosult kedvenc „villalakójával”, hogy átvette az általa használt kifejezéseket. A nézők egy része körében nyelvi és magatartásminták elterjesztőjévé, vagyis – sajnos – sokak számára norma- és presztízserértékűvé vált ez a műsortípus³⁰. A valóságshowk jellegzetességét egyrészt az adta, hogy valós idejű műsorok voltak, másrészt, hogy – a megoldandó feladatoktól eltekintve – teljesen spontán produkció volt. Ezáltal a bennük előforduló nyelvhasználatot nem lehetett befolyásolni. A következőkben a valóságshowkból és a médiából a hétköznapi nyelvhasználatba átszüremkedő tendenciákat mutatom be.

(i) Új köszönésformák: A Való Világ1-ben az egyik szereplő, Majka elkezdte terjeszteni a *csá*, *csumi csá*; *csá csumi csóváz*, *csá csumi csokoládés csőtészta* köszönéseket. Ennek analógiájára aztán sorra gyártódtak a *csá csumi*... kezdetű, és *cs*-vel folytatódó alliteráló köszönésformák: *csá csumi csőlépcső*, *csőkoralát*; *csá csumi csokoládés szervókormány*. Maga a *csá/csaó* köszönés régebb óta benne él a nyelvünkben és a *csá csumi* kifejezés sem a valóságshow terméke. Ezt ugyanis a szlengben már használták, s az egyik rapper (Ganxsta Zolee) kedvenc fordulata volt. Az internetes szlengben pedig a *csá*, *csákó*, *csákány*, *csóváz* szavakat ‘viszlát’ jelentéssel használták. Nagyobb presztízst és elterjedtséget viszont csak a Való Világ1 óta nyert ez a köszönésforma, bár hogy mennyi ideig lesz ilyen népszerű, az kérdéses.

(ii) Új eufemisztikus kifejezések: A Big Brother1 olasz szereplője, Renato kezdte el használni a *vaffankuló* szót. Ezt aztán átvették a tv-műsor nézői is, és általában a *bassza meg* káromkodás helyett hasz-

²⁹ Való Világ 1–2 (RTL–Klub); Big Brother 1–2 (tv2); Farm (Viasat3).

³⁰ Annak megvizsgálása, hogy a tévénézők mely rétegére (nem, életkor, iskolázottság, lakhely) hogyan hatottak (illetve nem hatottak) nyelvi és magatartásformák tekintetében a valóságshowk, külön szociolingvisztikai felmérés tárgya lenne. Ezzel én dolgozatomban nem foglalkozom.

nálják eufemisztikusan. Szintén a valóságshowk által váltak még szélesebb körben elterjedté a *bazzeg*, *bakke*, *bakker*, *bakkerkulcs*, *vazze*, *vazzeg* eufemisztikus káromkodások, amelyeket az internetezők már korábban is előszeretettel használtak

(iii) Kicsinyítő képzős kifejezések: A médiában, különösen a kereskedelmi rádióadókon terjed a kapcsolattartó elemek kicsinyítő képzős használata: *szióka*, *puszika*, *köszike*, *bocsika*. Ezek a szavak duplán is kicsinyítő képzősök, hiszen az *-i*, illetve *-ó* képzőt még a *-ka/-ke* képző is követi. (*szia* < *szió* < *szióka*; *köszönöm* < *kösz* < *köszike*; *bocsánat* < *bocsi* < *bocsika*).

6.3. POLITIKAI DIVATZAVAK ÉS NYELVI FORMÁK

Az aktuálpolitika mindig befolyásolja a gazdasággal és a politikával kapcsolatos szavak sorsát. Például az elmúlt tíz év gyakori kifejezése volt a *privatizáció*, illetve ennek magyarosított változata, a *magánosítás*. Mivel a szó még ma is létező jelenséget jelöl, ezért megmaradt és elterjedt a nyelvünkben. Az egykori divatszó azonban ki is eshet a nyelvhasználatból. Erre példa 1997 egyik divatszava, a tulajdonnévből köznevesült *tocsik* szó, aminek akkoriban egész szócsaládja is kialakult³¹: *tocsikol*, *tocsikfillér*, *tocsikizmus*. Mára viszont a szó eléggé kihullott a nyelvhasználatból, mivel aktuálpolitikai jelentőségét elvesztette.

A politikának, illetve a presztízsnak köszönhetően terjedt el nyelvünkben a határozói igeneves *-va/-ve*, *-ván/-vén* szerkezet helyett a *-vást/-vést* forma. Orbán Viktor kezdte ezt el terjeszteni, a *nézvést* forma használatával. Például: „És azt mondták, hogy az egész évre *nézvést* azt várják, hogy összesen 120 ezer új munkahelyet tudnak létrehozni Magyarországon”³² Szintén a politikából – Torgyán József révén – indult útjára az ún. *torgyániádák* (pl. *összetéveszti Gizikét a gözekével*) használata.

Az európai uniós csatlakozás következményeként új jogi és közigazgatási terminológia van kialakulóban. De a hétköznapi szavakba is beszüremkedik az *euro*- előtag, szinte már divatszóvá válik, amellet, hogy szükségletet kielégítő jövevényszó is egyben. A jelenség már nem annyira új, öt-hat éve érezteti a hatását. Ezt mutatja, hogy az 1997-es új szavak és jelentések³³ közt huszonkét darab *euro*- kezdetű címszót lehetett

³¹ Kiss – Pusztai 1999: 150.

³² Orbán Viktor miniszterelnök beszéde a Vigadóban (2000. 02. 03); <http://mona.nyf.hu/mona/html/orban.html>

³³ Kiss – Pusztai 1999: 46–48.

találni, s köztük jó néhány divatszóként használatos. Például: *euroblabla*, *eurofitt*, *eurohangulat*. A jelenség napjainkban még nagyobb méreteket ölt. Újabb példák az *euro-* divatszertű használatára: *euróvilág*³⁴, *eurodivat*³⁵, *euróláz*³⁶, *euró-póker*, *euró-hadművelet*, *euroeufória*.

7. ÁTALAKULÓ SZÖVEGTÍPUSOK

A technikai változások, a felgyorsuló élettempó és a beszéd sebességének a növekedése nem csupán egymástól elszigetelt jelenségekben (gyorsabb beszéd, szórövidülések, az új technikai találmányokra alkotott szókincs) érezteti a hatását. Ezek a változások globálisabb szinten, a szövegszerkesztés szintjén összeadódnak, és új szövegtípusokat hoznak létre. Az írásos kommunikáció sok fajtája (SMS, chat, WAP, online üzenet) az interaktivitás és a valós idejűség révén a szóbeli kommunikáció felé kezd közeledni. De ez a jelenség figyelhető meg napjaink szépirodalmában is. Az alábbiakban ezeket az átalakulóban lévő szövegtípusokat mutatom be részletesen.

Hagyományosan a nyelvészetben a közlemény közege szerint a szóbeli és az írott szöveget szokás megkülönböztetni. Szikszainé³⁷ a következőképpen adja meg a beszélt és az írott szöveg jellemzőit:

Beszélt szöveg	Írott szöveg
- akusztikus benyomás	- vizuális benyomás
- egyszerű	- megismételhető
- időhöz, helyhez kötött	- időben-térben kevésbé korlátozott
- rögtönzött, azonnali fogalmazású	- átgondolt, megtervezett, javított
- ösztönösebb, igénytelenebb megformáltság	- tudatosabb, igényesebb megfogalmazás
- implicittebb	- explicit
- lazább szerkezetű szövegépítkezés	- kötöttebb szerkezetű szövegépítkezés
- laza mondatkapcsolás	- erőteljesebb mondatkapcsolás
- több a nem folytatásos szövegmondat	- több a folytatásos szövegmondat
- elmosódó mondatathárok	- egyértelmű mondatathárok

³⁴ In: <http://www.hhrf.org/nepujasg/02jan/2nu0130.htm> „Egyre többen panaszkodnak, hiába, hogy *euróvilág* lett, a csaló beváltókra.”

³⁵ In: <http://www.hhrf.org/nepujasg/02jan/2nu0130.htm> „... az *eurodivat* vonalából építkezik.”

³⁶ Az *euróláz*, *euró-póker*, *euró-hadművelet* és *euroeufória* szavakat a 2002-es PRESSDOK CD-Romról gyűjtöttem.

³⁷ Szikszainé 1998: 285.

- szukcesszív mondat típus	- szimultán mondatépítés
- a befejezetlen mondat gyakorisága	- a mondatok befejezettsége
- agrammatikus és inkább mellérendelt mondatok	- grammatikailag jól formált mondatok
- a mondatmodalitás sokfélesége	- a kijelentő mondatok dominanciája
- sok felesleges, hezitációs szünettel tagolt	- tudatos, szabályos tagolású
- igénytelenebb szóhasználatú	- igényes szóhasználatú
- sok a redundáns eleme	- kerül a redundanciát
- a normától kisebb-nagyobb mértékben eltérő	- normakövető
- szupra-, aszegmentális és nonverbális elemek kísérik vagy helyettesítik a közlést	- a verbális elemek vagy az interpunkció következtetni enged nyelven kívüli eszközökre
- a befogadó azonnali visszajelzései befolyásolják	- a befogadó esetleges visszajelzése későbbi

Azért idéztem szó szerint a beszélt és az írott szöveg jellemző jegyeit, hogy rámutassak arra, hogy ez a felosztás a napjainkban formálódó digitális szövegtípusokra kevésbé érvényes. Az új kommunikációs technológiáknak köszönhetően az írott elektronikus szövegek egyre inkább eltávolodnak az írástól, s a beszéd felé közelednek. A technika révén megszűnik az adó és a vevő közti térbeli és időbeli távolság. Akár az internetes, akár a mobiltelefonos írott szövegeket nézzük, megállapíthatjuk, hogy ezek már csak az írás jellegéből fakadó tulajdonságait őrzik az írott kommunikációnak. Vagyis e szövegekre is a vizuális benyomás, és a megismételhetőség jellemző, valamint hogy időben és térben kevésbé korlátozottak, a többi jellegzetességet viszont már a beszédből nyerik. Fő jellemzőjük a valós idejű írás és az interaktivitás, továbbá a könnyen és gyorsan olvashatóság. Rögtönzöttebbek, mint a hagyományos írott szövegek, de az egyes kommunikációs formák között különbségek vannak a fogalmazásra szánt idő között.

7.1. AZ INTERNET SZÖVEGEI

Az internetes új szövegtípusok közé az e-mail, a fórumhozzászólások, a chat és az online üzenetek tartoznak. Ezek írott formájú beszélt szövegek. Különbségek azonban adódnak köztük. Az internetes szövegek közül leginkább az e-mail – annak is a hivatalos változata – őrzi a hagyományos írott kommunikáció jegyeit. A hivatalos villámpostalevelek csak a kézbesítés idejét tekintve különböznek a csigapostalevelektől, azonban a hivatalos levelekre jellemző csaknem

minden³⁸ formáságot megőriznek. Más a helyzet a magánjellegű elektronikus levelekkel. Ezeknél nem fordítanak annyi időt és gondot a nyelvi megformálásra, mint a normál postai levelek esetén, így a beszédre jellemzőbb laza szövegépítkezéssel és mondatkapcsolással találkozunk itt. A levélforma jegyeit sem tartják be mindig, gyakori, hogy hiányzik az üdvözlés, a megszólítás vagy az elköszönés, sőt, arra is van példa, hogy minden formáság elmarad, s a lényegi üzenet – ha rövid – az elektronikus levél tárgy sorában kap helyet. Az elektronikus levelekben használt mosolykódok³⁹ (smileyk, például: :-); :-() pedig a szóbeliség közvetlenebb érzelmkifejező funkcióját és nonverbális jeleit adják vissza.

A fórumhozzászólás – ahogy a neve is mutatja – írásos formája ellenére is a szóbeli kommunikáció jellegzetességeit viseli magán. Egy fórumba az egy-egy téma iránt érdeklődők szoktak beírni, tapasztalataikat megosztani egymással és tanácsot kérni. Nem ritka a viták kialakulása sem. A fórumhozzászólásoknak is megvan a szokásos formájuk. Köszönni általában illik, és azt is meg szokás adni, kinek címezzük a mondandónkat. A hozzászólásokban is gyakoriak a rövidítések, de nem olyan arányban, mint az SMS-ben vagy a chaten. Mivel itt nem „egyszerbeszélésről”, hanem üzenetek egymásutániságáról van szó, ezért a hozzászólások megformálására is több idő jut. A hozzászólások terjedelme nincs korlátozva, általában közepesen hosszúak, azaz pár sorosak, de az öt-hat betűs véleményektől az egyoldalas szövegekig mindenféle üzenetet lehet találni. A fórum témájától függően gyakori a szlengszavak használata is.

A chatre az egyidejű kommunikáció jellemző. Ez még az e-mailnél és a fórumhozzászólásnál is jobban közelít a beszélt kommunikációhoz, hiszen a befogadó azonnali visszajelzésére van lehetőség. A beszédre jellemző akusztikus benyomás és érzelmkifejezés különböző írásjelek segítségével valósulhat meg. A hangos beszédet, a kiabálást a csupa nagybetűs írás imitálja, az érzelmeket pedig a mosolykódok közvetítik. A chatnél az írásos dialógus megtartja a szóbeli párbeszéd sajátosságait, hiszen erre a kommunikációra a gyorsaság, az informativitás és az azonnali reagálás jellemző. A csevegés nyelve annyiban különbözik a beszélt nyelvtől, hogy az itteni társalgásban nincsenek redundáns elemek, s hogy itt a zanzanyelv írott nyelvi megfelelői (rövidítések, mozaikszavak, betűjátékok) jellemzőek.

³⁸ Kivéve, hogy a hagyományos hivatalos levelek aláírásával szemben az elektronikus hivatalos levél aláírását még nem fogadják el jogilag, ugyanis még nem létezik elektronikus aláírás. A technika fejlesztésével bizonyára ez a probléma is nemsokára megoldódik.

³⁹ Ezeket részletesen lásd Schirm 2002: 34–38

A chatelésnek van egy sajátos változata, amikor a számítógépek közt online kapcsolat segítségével csevegünk. A *talk* ('beszélni') parancsot kell kiadni a gépünkön, aminek nyomán a képernyő kettéosztódik, és a „megcsörgetett” féllel tudunk beszélgetni. Amit mi írunk be, az a képernyő felső felén jelenik meg a szaggatott vonal felett, partnerünk szövege pedig a vonal alatt látható. Annyiban különbözik ez a kommunikációs mód az IRC-chattól, hogy itt csak két ember cseveghet egymással, továbbá a beszélgető felek azonnal, karakterenként látják egymás válaszában a megjelenését. Itt tehát, ha valaki megkérdezi, hogy „Jössz moziba?”, s a válasz „Ne...Igen”, akkor jól tetten érhető a hezitálás és a szövegmodosítás folyamata, vagyis a korrekció a produkcióval egy időben zajlik. A talkos chatelés az egyetlen olyan írott párbeszéd szövegtípus, ahol lépésről lépésre nyomom követheti a címzett az üzenet létrejöttét, formálódását és módosításait.

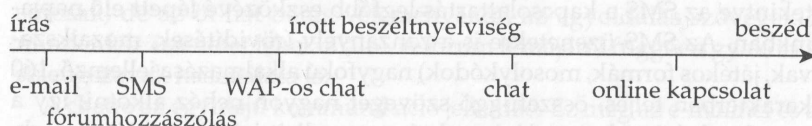
7.2. A MOBILTELEFONOS KOMMUNIKÁCIÓ ÍROTT SZÖVEGEI

A mobiltelekommunikáció jellegzetes írásos szövegtípusa az SMS, azaz a rövid szöveges üzenet. Itt maximum 160 karakterrel lehet kifejeznünk magunkat. Az újabb készülékeknél már lehetőség van ennél hosszabb üzenet küldésére is, amely több SMS árértéért továbbítódik. Funkcióját tekintve az SMS a kapcsolattartás legfőbb eszközévé lépett elő napjainkban. Az SMS-üzenetekre is a zanzanyelv (rövidítések, mozaikszavak, játékos formák, mosolykódok) nagyfokú alkalmazása jellemző. 160 karakterben teljes, összefüggő szöveget nagyon nehéz alkotni, így a mondatok közti kapcsolóelemek és az explicit jelölések hiányoznak, ezeket az olvasó tölti ki az előismeretei vagy a háttértudása alapján.

Napjaink legújabb szövegtípusához a mobiltelefonos chat (más néven SMS-chat, illetve WAP-os chat) szövegei tartoznak. Ez a kommunikációs forma jól mutatja, hogy az üzenet közege hogyan hat a szövegtípusra. Az SMS-chates szövegek ugyanis jelentősen különböznek az internetes chaten fellelhető szövegektől. Ezt a különbséget a közvetítő eszköz technikai eltérése okozza. A mobiltelefon gombjaival való gépelés ugyanis jóval lassabb a számítógépen történő gépelésnél. Bár van olyan kiegészítő eszköz, amivel meggyorsítható az írás sebessége. Ez a chatboard, ami a mobil készülékre csatlakoztatható 49 gombos billentyűzet. Ez a mobiltelefon 8 gombjára szétosztott betűkiosztásnál lényegesen kényelmesebb és gyorsabb gépelést tesz lehetővé, hiszen itt minden betűnek külön gombja van. A chatboard azonban csak bizonyos típusú telefonokhoz csatlakoztatható, és hazánkban nem túl nagy

az elterjedtsége. Vagyis a WAP-olók és SMS-ezők többségének marad a telefonkészülékről való lassú gépelés. A gépelés nehézségéből adódóan nem olyan pergő és gyors ez az írott társalgás, s így a csevegőnek több ideje marad üzenete megszerkesztésére. Továbbá míg a számítógépes chatnél a hozzászólások hossza nincs korlátozva, addig az SMS-chatnél maximum 30 karakter lehet egy megnyilatkozás. Ez a rövidség kihat a kommunikáció jellegére is. Eltérés még, hogy SMS-chatnél a gépelő nem látja a chatszobát és az oda érkező üzeneteket sem. Az eszköz korlátaiból fakadóan a WAP-os chat éppen az interaktivitás és az egyidejűség lehetőségeiből vesz vissza a gépelés lassúsága és nehézsége folytán. Azt mondhatjuk tehát, hogy amennyi szabadságot adott az SMS-chat (ti. nem kell számítógéppel és lappal rendelkezni a csevegéshez, és az gyakorlatilag bárhol megvalósítható), annyit veszített is ez a kommunikáció az írott szóbeliség mivoltából.

Az eddig bemutatott elektronikus szövegek tehát a beszélt és az írott nyelv között helyezkednek el. Mivel mindegyik szövegműfajban más arányban vannak jelen az írásra és a beszédre jellemző jegyek, ezért fel lehetne állítani egy dinamikus kontinuumot az elektronikus szövegek beszélt-, illetve írottnyelviségére vonatkozóan. A skála egyik végén a beszéd, a másik végén az írás helyezkedne el, közte pedig az írott beszéltnyelviség kapna helyet, az alábbiak szerint:

1. ábra: Az írott beszéltnyelviség skálája

Az ábrázolásból látszik, hogy a hagyományos íráshoz mint szövegtípushoz leginkább az e-mailek állnak közel, így a kontinuum bal oldalát ezek foglalják el. A következő fokozatot az SMS-ek és a fórumhozzászólások adják, nagyjából azonos szövegvilággal. Ezeknél közelebb áll már a beszédhez a WAP-os chat, de az elmondott eszközkorlátokból adódóan összességében még mindig az íráshoz van közelebb. Az írott beszéltnyelviség legtipikusabb szövegeit a chat alkotja. Ennél tovább lép már az online kapcsolat, amely az írott beszéltnyelviség és a beszéd között található, s ez utóbbival mutat több hasonlóságot. Az egyes szövegtípusokon belül azonban differenciálni lehetne még a szövegek tartalmától és a szöveget megalkotó nyelvhasználó egyéni stílusától függően is. Vagyis a fentebb bemutatott skála úgy értelmezendő, hogy

minden elektronikus szövegnek van egy idealizált, (proto)tipikus megvalósulási formája, amelytől bizonyos határokon belül el lehet térni. A tipikus formától való eltérés más szövegtípusba nem viszi ugyan át a szöveget, de befolyásol(hat)ja annak írott beszéltnyelviségét. A skálát tovább lehetne még differenciálni, s jegyek segítségével megadni az írott beszéltnyelviség egyre növekvő fokozatait, ehhez azonban behatódott tanulmányozásra és nagy szövegkorpuszokra volna szükség.

Napjaink új szövegtípusai még a multimédiás szövegek. Ezeknél a kép és a szöveg egyszerre érvényesül. Ma már nagyon sok telefonra lehet képzületet küldeni, ahol a szöveg és a kép egyszerre hordozza az információt. Az ilyen üzeneteket főként valamilyen ünnep alkalmából szokás (karácsony, húsvét, születésnap, névnap, házassági évforduló) küldeni.

A képzületnél pontosabb felbontást és életszerűbb hatást ad az MMS, amely egy kamera segítségével megörökített képet küld tovább. Ez a kapcsolattartási mód a kamerás mobilok relatív drágasága miatt még nincs annyira elterjedve. De az, hogy a „gyorskép” is bekerül az emberek közti kapcsolattartás és társalgás „szövegei közé”, bizonyosan tovább fogja még módosítani a hagyományos szövegvilágot.

Összességében azt mondhatjuk el a digitális szövegekről, hogy egy eddig nem létező kommunikációs forma (az írott beszéltnyelviség) született meg általuk. Ezek a szövegek jól mutatják, hogy a közeg hogyan befolyásolja az üzenet megformálását és nyelvi jellemzőit. A technika fejlődésének az ütemét figyelembe véve bizonyára további új szövegtípusok is ki fognak alakulni, amelyek a multimedialitás és a valós idejűség közvetítésére lesznek képesek.

Az elektronikus szövegfajták jellegzetességei visszahatnak a hagyományos írott és beszélt kommunikációra. A postai magánlevelekben és egyéb írásos üzenetekben is terjed a mosolykódok használata. A zanzanyelvi rövidítések pedig a beszédben is helyet kapnak. Kölcsonösen hatnak tehát egymásra a formálódó és a már meglévő szövegtípusok.

7.3. A SZÉPIRODALMI „ÍROTT BESZÉLT” NYELV

A szépirodalomban is megfigyelhetjük azt a jelenséget, hogy az írott szóbeliséghez állnak közel napjaink szövegei. Az irodalomban a posztmodern stílusirányzat egyébként is új szövegfajtáknak adott teret, hiszen az irányzat célja elsődlegesen a meghökkentés, az újítás volt. A mai magyar irodalomban az írott szóbeliség egyik jellegzetes példája Grecsó Krisztián Pletykaanyu című műve. A kötetben szereplő összes novellára az írott beszéltnyelviség jellemző, mind a stílust, mind a szó-

használatot, mind a mondatszerkesztést figyelembe véve. Az írott beszélt nyelvvel a szerző az emberi gondolkodás és a hétköznapi beszéd, a pletyka imitációját kelti.

9. ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatomban a napjainkban használt új nyelvi jelenségeket gyűjtöttem össze. Ezek hatóerejüket, és a közvetítő személyeket tekintve kétfélék lehetnek. A grammatikában lezajló változások egy része (új ige-kötők kialakulása, régiek új szerepben való használata, újszerű névutóhasználat, szórővidítések, jelentésváltozások, divatszavak, új köszönéstípusok és eufemisztikus kifejezések) a nyelvhasználók széles körét érinti, ezáltal gyorsan terjednek. Az elektronikus kommunikációhoz, azaz a mobiltelefonhoz és az internethez kapcsolódó új nyelvi jelenségek (átalakuló szövegtípusok, internetes szleng, karakterminál) viszont a beszélők szűkebb csoportját érintik csak. Az elektronikus szövegeket egy skála mentén is sorba lehet rendezni szövegtani jellemzőik alapján, s fel lehet állítani egy írott beszélt nyelviségre vonatkozó kontinuumot.

A napjainkban (ki)alakuló új jelenségek között vannak / lesznek olyanok, amelyek csak rövid ideig éreztetik a hatásukat, míg mások általánosan elterjednek. Ez attól függ, hogy mennyire elégitik ki a nyelvhasználóknak a sikeres és gyors kommunikációra való igényét. Az új változások hatása azonban a friss nyelvi adatok fényében még nem jósolható meg s nem értékelhető. Amit tehetünk – s amit én is próbáltam a dolgozattal tenni –, az az, hogy összegyűjtjük és leírjuk ezeket a változási mechanizmusokat, és megpróbálunk magyarázatot keresni a létrejöttükre.

IRODALOM

- Balázs Géza 1998: A rendszerváltozás időszakának politikai-közéleti-szemiotikai-nyelvi jelenségeiből. In: *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón*. A-Z Kiadó, Budapest, 55–67.
- Balázs Géza 1998: Nyelv és etika a tömegkommunikációban. In: *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón*. A-Z Kiadó, Budapest, 103–107.
- Bencédy József 2001: A nyelvi, nyelvhasználati változások belső hatóerőiről. *Magyar Nyelvőr* 2001/2. szám, 137–145.
- Benkő Loránd 1987: *A történeti nyelvtudomány alapjai*, Budapest.
- Berrár Jolán 1978: Az ige-kötők. In: Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán (szerk.) *A magyar nyelv története*. Tankönyvkiadó, Budapest, 397–398.

- Crystal, David 1998: A nyelv enciklopédiája. Osiris, Budapest, 115–116.
- Forgács Tamás 2000: *Pragmatikai maximák mint a morfológiai tagoltság változásainak mozgatórugói*, konferencia-előadás, A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei II. konferencia. Szeged, 2000. október 25–26.
- Gósy Mária 1997: A magyar beszéd tempója és a beszédmegértés. *Magyar Nyelvőr* 1997/2. szám, 129–139.
- Kiss Gábor – Pusztai Ferenc 1999: *Új szavak, új jelentések 1997-ből*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Kiss Jenő 1996: *Társadalom és nyelvhasználat: szociolingvisztikai alapfogalmak*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 62, 101, 111.
- Kontra Miklós 1998: Gondolatok a (-bVn) és a (-bV) nyelvi változókról. In: Sándor Klára (szerk.) *Nyelvi változó – nyelvi változás*. JGYF Kiadó, Szeged, 9–23.
- Kövecses Zoltán 1998: *Magyar szlengszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mátai Mária 2002: A névutók és a névutómelléknevek története. *Magyar Nyelvőr*, 2002/1. szám, 72–87.
- Nádasdy Ádám 2002: Besír, beröhög. *Magyar Narancs* 2002. 08. 29, 40.
- Pátrócs Péter 2002: Néhány gondolat a magyar ige-kötők eredetéről, valamint aspektus- és akciominőség-jelölő funkciójuk (ki)alakulásáról, *Magyar Nyelvőr*, 2002/4. szám, 481–490.
- Rituper Tamás 2001: Jobbára ártalmatlan: chat a wapon. In: Nyíró Kristóf (szerk.): *A 21. századi kommunikáció új útjai*. MTA Filozófiai Kutatóintézet, Budapest, 25–37.
- Schirm Anita 2002: Nyelvhasználatunk az informatika korában. In: Balázs Géza (szerk.) *Informatikai technológia és nyelvhasználat*. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Trezor Kiadó, Budapest, 7–45.
- Szikszaíne Nagy Irma 1999: *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó, Budapest, 284–287.

FÜGGELÉK Felhasznált korpusz

A dolgozatomban szereplő példák közül az internetről gyűjtöttem elérhetőségét a dolgozat szövegében lábjegyzetben adtam meg. A többi felhasznált forrást az alábbiakban közlöm.

- Észak Magyarország, SMS az Északnak, (a rovat régebbi üzenetei a <http://sms.boon.hu> címen is megtalálhatók)
- Gresó Krisztián 2001: Pletykaanyu. Jelenkor, Pécs.
- HVG-Infotár, 1993–1997. CD-Rom, Arcanum Kiadó.
- Magyar Nemzeti Szövegtár; Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, http://corpus.nyttud.hu/mnsz/secret/szovegtar_hun.html#
- PRESSDOK CD-Rom (CD-n feldolgozott újságok és folyóiratok) 2002.
- Rácz Zsuzsa 2002: *Állítsátok meg Terézanyut!* Édesvíz Kiadó, Budapest.
- TVR-Hét 2003/29. szám, július 14–20, 6.